

หลังจากพ้นตำแหน่งทางการเมืองในปี ๒๕๑๙ และหลังจากหมดภาระหน้าที่จากการเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ได้วางมือทางการเมือง และใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวด้วยความสงบ โดยเป็นนักกอล์ฟและนักดนตรีที่มีฝีมือดีคนหนึ่ง

บทสรุปรวบยอดเส้นทางชีวิตของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มีสองด้าน ทั้งด้านที่มีคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ต่อชาติบ้านเมือง และด้านที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์กันว่าเป็นนายกรัฐมนตรี ที่ทำให้ประเทศไทยต้องมีการเช่นฆ่ากันครั้งใหญ่กลางกรุง ในกรณี “วันมหาวิปโยค” เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

ขณะเดียวกัน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ถูกกล่าวขานกันว่า เป็นนักประนีประนอม และนักวิชาการที่ขาดความเข้มแข็งเด็ดขาด ในการปกครองลูกพรรคประชาธิปัตย์ จนได้รับฉายาว่าเป็น “นายกรัฐมนตรีผู้บำเพ็ญตนประดุจดัง ฤาษีท่ามกลางฝูงวานร” เนื่องจากตลอดช่วงเวลาที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรค สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์มีปัญหาขัดแย้งแตกแยกกันมากที่สุดนั่นเอง แต่หัวหน้าพรรคมีอาจแก้ไขได้

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐ เวลา ๐๔.๑๕ ณ โรงพยาบาลกรุงเทพ รวมสิริอายุได้ ๙๒ ปี ซึ่งคุณงามความดีของนายกรัฐมนตรีผู้นี้ ก็ควรแก่นุชนรุ่นหลังจะได้รำลึกถึง เฉพาะอย่างยิ่งรำลึกถึงความสามารถ ในการเจรจากับประเทศพันธมิตร จนประเทศไทยต้องหลุดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติ

นายกรัฐมนตรี คนที่ ๒๗

นายปรีดี พนมยงค์
(หลวงประดิษฐมนูธรรม)

“รัฐบุรุษอาวุโส” ผู้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

เกริ่นนำ

ต้องยอมรับว่าผู้เป็นมันสมองของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ที่เรียกย่อๆ ว่า “คณะราษฎร” ก็คือ “นายปรีดี พนมยงค์” หรือที่ต่อมาคือ “หลวงประดิษฐมนูธรรม” ในฐานะที่เป็นหัวหน้าคณะผู้ก่อการฝ่ายพลเรือน

แม้ภายหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ การเมืองตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิง ขณะที่เศรษฐกิจของชาติตกอยู่ในภาวะวิกฤติ แต่ฐานะและบทบาทของ นายปรีดี พนมยงค์ ยังคงสูงเด่นเหนือกว่าสมาชิกคณะราษฎรคนอื่นๆ

แม้ “โครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” หรือ “เค้าโครงเศรษฐกิจ” ที่ นายปรีดี พนมยงค์ เสนอเป็นเรื่องในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จะได้รับการคัดค้านและปฏิเสธจากรัฐบาล

พระยามโนปกรณนิติธาดา และขุนนาง ตลอดถึงจากปีกขา
ของคณะราษฎรยามนั้นก็ตาม

ที่สำคัญก็คือฐานะและบทบาททางการเมืองของ นายปรีดี
พนมยงค์ ต้องอับแสงลง เมื่อพระยามโนปกรณนิติธาดา ยึด
อำนาจเงี่ยบด้วยการงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และขอให้นาย
ปรีดีเดินทางออกนอกประเทศ ไปพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส
เป็นการชั่วคราว เพื่อลดกระแสการต่อต้าน

แต่ในที่สุดเมื่อคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองจาก
พระยามโนปกรณนิติธาดา และ นายพันเอกพระยาพหลพลพยุห
เสนา... ขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ ๒ ของประเทศไทย
ก็ได้เชื้อเชิญนายปรีดี พนมยงค์ ให้เดินทางกลับจากต่างประเทศ
เพื่อมาร่วมกันบริหารราชการแผ่นดินต่อไป

จากนั้นฐานะและบทบาทของ นายปรีดี พนมยงค์ (หลวง
ประดิษฐมนูธรรม) ก็สูงเด่นขึ้นตามลำดับ ที่สำคัญก็คือ กลาย
เป็นตัวจักรสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินโดยได้รับตำแหน่ง
สำคัญคือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
การเมือง เมื่อปี ๒๔๗๗ เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องประชาธิปไตย
ให้กว้างขวาง กระทั่งเมื่อประเทศไทยตกอยู่ภายใต้ภาวะสงคราม
โลกครั้งที่ ๒ นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ถูกจอมพล แปลก พิบูล
สงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น กัดดันให้พ้นจากตำแหน่ง
รัฐมนตรีไปดำรงตำแหน่ง “ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์”

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ นายปรีดี พนมยงค์ ร่วมกับ
ผู้รักชาติรักเอกราชรวมตัวกันจัดตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” ขึ้นใน
ประเทศไทย ประสานกับขบวนการเสรีไทยต่างประเทศ โดย
มีเป้าหมายที่จะต่อต้านจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในประเทศไทย และ
ร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรทำลายทหารญี่ปุ่นที่ก่อสงคราม

ยิ่งกว่านั้นในช่วงสงครามเป็นแกนนำ ในการล้มอำนาจ
รัฐบาล จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้การ
สนับสนุน อีกทั้งได้ร่วมมือกับมิตรสหายที่รักชาติรักเอกราช
ดำเนินการให้ประเทศไทยไม่ต้องสูญเสียเอกราชอธิปไตยอีกด้วย

กระทั่งในวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ นายปรีดี พนมยงค์
ก็ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ ๗ ต่อจาก ม.ร.ว.เสนีย์
ปราโมช ร่วมกันนั้นก็ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.
๒๔๘๙ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่กล่าวกันว่า มีความเป็นประชาธิปไตย
เหนือกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ

แม้ว่านายปรีดี พนมยงค์ จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
เพียง ๕ เดือน และเป็นช่วงที่ประเทศไทยเกิดวิกฤติทางการเมือง
มากที่สุดก็ตาม แต่ผลงานในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งก็มีมากมาย
กลายเป็นผู้ที่มีความโดดเด่นจนได้รับการยกย่องจาก “ยูเนสโก”
ในปี ๒๕๕๒ ว่าเป็น “บุคคลสำคัญคนหนึ่งของโลก”

ด้วยคุณูปการและเกียรติคุณ ในฐานะผู้นำฝ่ายพลเรือน
ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และเป็นนายกรัฐมนตรี
ที่มีชื่อระบือไกล จึงใคร่ขอบันทึกชีวประวัติ ผลงาน และเรื่อง

ราวต่างๆ เกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ ไว้เป็นตำนานเพื่อเล่า
ขานกันสืบไปดังต่อไปนี้

ปฐมชีวิตในวัยเยาว์

นายปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๔๓ ณ บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรของ นายเสียง ผู้มีเลือดเนื้อเชื้อไข
ของชาวจีนโพ้นทะเลแห่งเท่งไฮ้ เขตแต้จิ๋ว ประเทศจีน ซึ่งผู้
เป็นบรรพบุรุษ เข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนปลาย

ทั้งนี้ นายเสียงเป็นชาวนาประเภทนายทุนน้อยแห่งชนบท
แต่งงานกับ นางลูกจันทร์ พนมยงค์ บุตรี หลวงพานิชย์พัฒนากร
(เบ๊ก) ทั้งสองให้กำเนิดบุตรธิดา ๖ คน ในจำนวนนี้ก็คือ นาย
ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุตรคนที่ ๒ และนายหลุย พนมยงค์ เป็น
บุตรคนที่ ๓

เด็กชายปรีดี พนมยงค์ เข้าเรียนชั้นประถมที่โรงเรียน
วัดศาลาปูน อำเภอกรุงเก่า สอบไล่ได้ประถมบริบูรณ์ตามหลัก
สูตรใหม่แล้ว ก็ย้ายไปศึกษาชั้นมัธยมเตรียม ที่โรงเรียนวัด
เบญจมบพิตร ต่อมาย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑล
กรุงเก่า จนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม ๖ (ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดสำหรับหัวเมือง)

หลังจากมาพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ได้เข้าศึกษาต่อที่
โรงเรียนสวนกุหลาบประมาณ ๖ เดือน จากนั้นก็ได้ลาออก เพื่อ

กลับไปช่วยบิดาท่านาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งทำให้ได้
สัมผัสกับชีวิตชาวนาเป็นอย่างดี และน่าจะเป็นส่วนสำคัญที่
ทำให้ความคิด ที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมก่อตัวขึ้นอย่างเจียบๆ
ตลอดมา

เริ่มต้นการทำงานครั้งแรก

ปี ๒๔๖๐ หม่อมปรีดีเข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวง
ยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภา โดยอาจารย์
เลเดแกร์ (ELADEKER) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้บรรยาย
และขณะเดียวกันก็ได้ทำงานหาประสบการณ์และหารายได้ ด้วย
การเป็นเสมียนสำนักงานทนายความ พระวิจิตรมนตรี (สุด กุณฑล
จินดา) อดีตอธิบดีศาลมณฑลชุมพร และอดีตผู้ช่วยกรมพระ
ธรรมานุพุทธารบ

ปี ๒๔๖๒ สอบไล่วิชากฎหมายจนจบชั้นเนติบัณฑิต แต่
สมัยนั้นมีข้อบังคับว่าตามข้อบังคับยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้ เพราะ
อายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ต้องรอจนถึงมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์
ในปี ๒๔๖๓ จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา พร้อม
กันนั้นก็ทำงานเป็นเสมียนโทรกรมราชทัณฑ์ อีกทั้งยังเคยได้
รับอนุญาตพิเศษให้เป็นทนายความในบางคดี อีกด้วย

ปี ๒๔๖๓ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับทุนจากกระทรวง
ยุติธรรม ให้ไปศึกษากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส

ชีวิตนักศึกษาและเป็นผู้นำนักศึกษาไทยในฝรั่งเศส

นายปรีดี พนมยงค์ มิเพียงเป็นนักศึกษาที่เรียนเก่งและเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง หากแต่ยังเป็นนักศึกษาที่สนใจทำกิจกรรมต่างๆ อีกด้วย เห็นได้จากสามารถสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “บาเซอลิเออร์ กฎหมาย” และสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ลิซองซีเอ กฎหมาย” จากมหาวิทยาลัย Caen และต่อมายังศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส จนสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย ฝ่ายนิติศาสตร์ และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจอีกด้วย

ในระหว่างปี ๒๔๖๖-๒๔๖๗ ขณะที่กำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยปารีส หนุ่มปรีดีได้ร่วมกับเพื่อนๆ นักศึกษาไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์ และนักศึกษาไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม ณ กรุงปารีส ก่อตั้งสมาคมนักเรียนไทยขึ้นในฝรั่งเศสเรียกชื่อว่า “สามัคยานุเคราะห์สมาคม” อักษรย่อว่า “สยาม”

ทั้งนี้ นายปรีดีได้รับเลือกตั้งให้เป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก โดยมี หม่อมเจ้าเจริญใจ จิตรพงศ์ เป็นนายกสมาคม และต่อมาในปี ๒๔๖๘ และปี ๒๔๖๙ นายปรีดีได้รับเลือกตั้งให้เป็นนายกสมาคม ๒ ปีติดต่อกัน

เล่าขานกันว่าในช่วงที่เรียนที่ฝรั่งเศส นายปรีดี พนมยงค์ ได้ร่วมก่อตั้ง “สมาคมเพื่อความสมานฉันท์ และพันธมิตรแห่งเอเชีย” อีกด้วย

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ร่วมกับเพื่อนอีก ๖ คน รวมเป็น ๗ คน ก่อตั้งแกนกลางอย่างลับๆ ขึ้นเป็น “คณะราษฎร” มีการประชุมกันครั้งแรก เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๗๐ ที่หอพักแห่งหนึ่ง ผู้เข้าร่วมประชุมในครั้งนั้นประกอบด้วย (๑) ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุน ซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์รัชกาลที่ ๖ ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาวิชารัฐศาสตร์ที่ประเทศฝรั่งเศส (๒) ร้อยโท แปลก ชิตตะสังคะ สำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสยาม แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส (๓) ร้อยตรี ทศนัย มิตรภักดี นายทหารกองหนุน เคยเป็นผู้บังคับหมวดกรมการทหารม้าที่ ๕ นครราชสีมา แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส (๔) นายด้วง ลพานุกรม นักศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์ เคยเป็นจ่านายสิบในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ (๕) หลวงสิริราชไมตรี (จรูญสิงห์เสนี) ผู้ช่วยอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส เคยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และเป็นนายสิบตรีในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ (๖) นายแนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ (๗) นายปรีดี พนมยงค์ นักศึกษากฎหมายแห่งฝรั่งเศส

ทั้งนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าคณะราษฎรเป็นการชั่วคราว จนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมกว่า ซึ่งปรากฏว่าหลังจากกลับสู่ดินแดนมาตุภูมิ นักศึกษาไทยในฝรั่งเศสต่างแยกย้ายกันประกอบอาชีพการงาน แต่ก็ยังคงมี

ความบุกเบิกมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยอย่างไม่เสื่อมคลาย และยังคงรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “คณะราษฎร” โดยมีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เป็นหัวหน้า และนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน

เส้นทางชีวิตการงาน

เดือนมีนาคม ๒๔๗๐ หลังจาก นายปรีดี พนมยงค์ เดินทางกลับประเทศไทย ก็ได้รับการบรรจุเข้าเป็น “ผู้พิพากษาชั้น ๖” ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๒๔๐ บาท และได้เลื่อนเป็น “เลขานุการชั้น ๒” กรมร่างกฎหมายกระทรวงยุติธรรม อัตราเงินเดือน ๓๐๐ บาท อีกทั้งยังเป็นผู้ทำบันทึกกระทรวงแถลงสำนวนคดีฎีกาประจำศาลฎีกาเป็นเวลา ๖ เดือน

หลังจากนั้นก็ได้นำงานปฏิวัติอย่างไม่เกรงกลัวต่อความล้มเหลว ทั้งนี้ นอกจากจะมีการจัดตั้งขึ้นเป็นองค์กร คือ คณะราษฎร ด้วยการชักชวนนักศึกษาไทยที่เคยเล่าเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส เช่น นายทวี บุณยเกตุ, นายบรรจง ศรีจรูญ, นายแช่ม พรหมยงค์ และ ร.ต.สินธุ์ กมลนาวิน เป็นต้นแล้วยังชักชวนนักกฎหมาย และข้าราชการที่เชื่อมั่นว่ามีจิตใจมั่นคงในการปฏิวัติให้เข้าร่วมกับคณะราษฎร เพื่อทำการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินอีกด้วย

ปี ๒๔๗๑ ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็น “รองอำมาตย์เอก หลวงประดิษฐมนูธรรม” เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ และในปีถัดมาก็ได้รับการเลื่อนยศเป็น “อำมาตย์ตรี” และยังสามารถเป็นอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

เล่ากันว่าวิชาที่ได้สร้างชื่อเสียงให้แก่ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ มากที่สุด คือ “วิชากฎหมายปกครอง” แน่นอระหว่างที่บรรยายนั้น ปรากฏว่าอาจารย์ปรีดีก็ได้แทรกแนวความคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยในคำบรรยายด้วย

ที่สำคัญก็คือในช่วงที่เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมาย ได้พยายามปลุกจิตสำนึกนักศึกษาที่เป็นลูกศิษย์ให้สนใจการเมือง และเข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง อีกทั้งยังได้เปิดการอบรมทบทวนวิชากฎหมายที่บ้านที่ถนนสีลมโดยไม่คิดค่าสอนอีกด้วย

เพราะมีความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายปกครอง ซึ่งเป็นกฎหมายมหาชนนี้กระมัง จึงได้รับมอบหมายจากคณะราษฎร ให้เป็นผู้ร่างระเบียบ คำประกาศ และธรรมนูญการปกครอง เป็นกฎหมายสูงสุดฉบับใหม่ของประเทศสยามยามนั้นนาม “พระราชบัญญัติ ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ก็ปฏิบัติภารกิจในการร่างกฎหมาย ระเบียบการต่างๆ และธรรมนูญการปกครองสำเร็จเรียบร้อยทุกประการ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เสียอีก

ภาระหน้าที่ของหัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน ผู้เป็น “มันสมอง” ที่เยี่ยมยุทธ์ของคณะราษฎร

เมื่อคณะราษฎรที่นำโดย นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ตัดสินใจยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เป็นผลสำเร็จด้วยความเรียบร้อยทุกประการ

ภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของหัวหน้าสายพลเรือนที่ชื่อ “ปรีดี พนมยงค์” ก็เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน นั่นก็คือในวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๗๕ เวลา ๑๐.๔๕ น. โปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทน “คณะราษฎร” เข้าเฝ้า ณ วังสุโขทัย เพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม” (ชั่วคราว) พร้อมด้วย “พระราชกำหนดนิรโทษกรรม” แก่ผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ให้ทรงพิจารณาและทรงลงพระปรมาภิไธย

ทั้งนี้ ผู้แทน “คณะราษฎร” จำนวน ๗ คน ที่เข้าเฝ้าในครั้งนั้นก็คือ พระยาศรยุทธเสนี, พระประศาสน์พิทยายุทธิ, หลวงวิระโยธา, หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), นายประยูร ภมรมนตรี, นายจรรุญ ณ บางช้าง และ นายสงวน ตุลารักษ์

ในการนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ถวายความเห็นในประเด็นต่างๆ ของกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระ

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังช่องพระทัย และในวันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกำหนดนิรโทษกรรม ส่วนธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามนั้น ทรงลงพระปรมาภิไธยในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕

สรุปว่าหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทำหน้าที่ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร ตั้งแต่เป็นผู้ร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) ฉบับ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ และยังทำหน้าที่ร่างกฎหมายอื่นๆ อีก

สำหรับตำแหน่งอื่นๆ ของนายปรีดี พนมยงค์ ยามนั้นก็คือ ได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตลอดถึงยังได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎร ให้เป็น “เลขาธิการ” (คนแรก) ของสภาผู้แทนราษฎร อีกด้วย

นอกจากนี้ยังได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎร ให้เป็นอนุกรรมการคนหนึ่งในจำนวน ๙ คน มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับถาวร คือ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.๒๔๗๕” (ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕)

อีกทั้งยังได้รับเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็น “กรรมการราษฎร” คนหนึ่งในจำนวน ๑๕ คน ในรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ภายหลังประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๕ แล้ว “คณะกรรมการราษฎร” และ “เสนาบดี” ได้เลิกไป เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “คณะรัฐมนตรี”

ถูกกล่าวหาว่าเป็น “คอมมิวนิสต์”
ถูกบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ

หลังจาก พระยามโนปกรณนิติธาดา มีการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีคณะที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แล้ว ก็ได้มีเสียงเรียกร้องจากราษฎรและผู้แทนราษฎร ให้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดากำหนด “โครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” ซึ่งเป็นเสมือน “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก” เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อที่จะให้เป็นไปตามที่คณะราษฎรแถลงในวันยึดอำนาจการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงมอบหมายให้ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติเสนอต่อรัฐบาล ด้วยความร่วมมือของพ่อค้าคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น คือ “นายมังกร สามเสน” ซึ่งเป็นผู้นำชาวจีนโพ้นทะเลของสยามยามนั้น

กล่าวกันว่า นายมังกร สามเสน ได้เสนอแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติให้แก่คณะราษฎร เมื่อได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมสภาครั้งแรกในเดือนกรกฎาคม ๒๔๗๕ โดยมีเนื้อหาให้การสนับสนุนกลยุทธ์ผลิต เพื่อทดแทนการนำเข้า ควบคู่ไปกับการลดค่าเงินบาท และเสนอมาตรการส่งเสริมธุรกิจภายในประเทศ รวมทั้งยังได้เสนอต่อรัฐสภา ให้ก่อตั้งสภาแห่งชาติขึ้นอีกด้วย

แต่กระนั้นรัฐบาลก็ไม่ได้สนใจข้อเสนอของ นายมังกร สามเสน เพียงแต่มอบหมายภารกิจในการร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

กิจแห่งชาติให้ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งแผนดังกล่าวมุ่งสนับสนุนให้เกิดระบบสหกรณ์ และกล่าวถึงระบบกรรมสิทธิในที่ดิน รวมทั้งการให้สินเชื่อแก่ชาวชนบทในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนการนำเอาเทคนิคใหม่ๆ มาใช้ในประเทศไทย

จากจุดนี้เองจึงทำให้แผนเศรษฐกิจหรือเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับดังกล่าว ได้รับการคัดค้านและต่อต้านจากขุนนาง และฝ่ายขวาในคณะราษฎรอย่างหนัก กระทั่งทำให้เกิดความระวาทันระหว่างรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา กับผู้นำคณะราษฎร

เฉพาะอย่างยิ่งหลังจากเค้าโครงการเศรษฐกิจได้เสนอต่อรัฐบาลแล้ว รัฐบาลก็ได้ตั้งอนุกรรมการขึ้นพิจารณาเค้าโครงการนั้น อนุกรรมการส่วนข้างมากเห็นชอบด้วย แต่อนุกรรมการส่วนข้างน้อย เช่น พระยามโนปกรณนิติธาดา, นายประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น ไม่เห็นด้วย

แต่เมื่อคณะอนุกรรมการนำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีส่วนมากไม่เห็นด้วย กับเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้แถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า เมื่อตนเองเป็นฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อยในคณะรัฐมนตรี จึงขอลาออกจากคณะรัฐมนตรีตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยจะนำเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น เสนอต่อราษฎรในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งนายปรีดีหวังจะลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑

กระนั้น รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา มิได้ปฏิบัติตามวิถีทางประชาธิปไตย หากแต่กลับใช้วิธีเผด็จการ คือเมื่อ

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ รัฐมนตรีส่วนหนึ่งภายใต้การนำของพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้นำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ให้ลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกา “ปิดสภาผู้แทนราษฎร” และ “งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา” โดยให้คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร มีอำนาจในการบัญญัติกฎหมายแทนสภาผู้แทนราษฎร

ยิ่งกว่านั้นรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ยังได้ออกกฎหมาย “พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ๒๔๗๖” (๒ เมษายน ๒๔๗๖) และออกแถลงการณ์กล่าวหา นายปรีดี พนมยงค์ ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ต่อมาวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๗๖ พระยามโนปกรณนิติธาดาได้เชิญให้ นายปรีดี พนมยงค์ ไปพบที่วังปารุสกวัน และขอร้องแกมบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ

จากนั้นไม่นานคือ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ คณะราษฎรอันประกอบด้วย นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา และ นายพันโท หลวงพิบูลสงคราม รวมทั้ง นายนาวาโท หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย) ก็ส่งรถเกราะจาก “วังปารุสกวัน” กองบัญชาการคณะรัฐประหาร พร้อมกับยื่นคำขาดเป็นลายลักษณ์อักษร ถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา ให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยคณะรัฐมนตรี และขอให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร เพื่อเลือกตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ต่อไป

ทันทีที่ได้รับจดหมาย พระยามโนปกรณนิติธาดา ก็ยินยอมลงจากเก้าอี้นายกรัฐมนตรีโดยสุจริต จากนั้นจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ “นายพันเอก พระยาพหลพลพยุห

เสนา” (พจน์ พหลโยธิน) เป็นนายกรัฐมนตรี แทนรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาที่ได้ลาออกไป

หลังพ้นพหนามเดินทางกลับสู่สยาม

หลังจากรัฐบาล พระยามโนปกรณนิติธาดา ลี้ภัยไปเนื่องเพราะถูกคณะรัฐประหารปี ๒๔๗๖ บังคับให้ลาออก และนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๗๖ นายกรัฐมนตรีคนใหม่ก็ได้้นำความกราบบังคมทูล ถึงวัตถุประสงค์ของรัฐบาลคณะราษฎร ในอันที่จะให้ นายปรีดี พนมยงค์ เดินทางกลับประเทศไทย เพื่อร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่ง “รัฐมนตรี”

วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๖ นายปรีดี พนมยงค์ จึงมีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถของตนรับใช้ชาติบ้านเมือง ในตำแหน่งรัฐมนตรีอีกครบบหนึ่ง จากนั้นในวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๔๗๗ เมื่อมีการปรับคณะรัฐมนตรี ก็ได้ขึ้นดำรงตำแหน่ง “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย”

ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนี้เอง ได้สร้างผลงานทางด้านกฎหมาย นั่นคือเป็นผู้ร่าง “พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖” เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งกลายเป็นกฎหมายปกครองท้องถิ่นฉบับแรกของไทย

ทั้งนี้ มีเป้าหมายที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งยังกวาดขันให้มีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่นอีกด้วย รวมทั้งจัดตั้งกรมโยธาเทศบาล และผลงานด้านอื่นๆ อีกมากมาย

นอกเหนือจากนี้ยังได้เสนอให้รัฐบาลก่อตั้ง “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” หรือที่ต่อมาคือ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” และเป็นผู้ “ประศาสน์การ” คนแรกและคนเดียวซึ่งตำแหน่งนี้ได้ยกเลิกในปี ๒๔๙๕

เป็นที่น่าสังเกตว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นแหล่งสำคัญในการผลิตกำลังคนให้แก่การปกครองระบอบประชาธิปไตย และเป็น “ตลาดวิชา” สำหรับประชาชนทุกชนชั้นได้ศึกษาเล่าเรียน

ที่สำคัญก็คือในระยะแรกผู้ประศาสน์การ ต้องการที่จะให้เป็นมหาวิทยาลัยอิสระในการบริหาร และมีนโยบายไม่ต้องพึ่งงบประมาณแผ่นดิน ด้วยการหาทุนมาใช้จ่ายเอง เช่น เข้าถือหุ้นในธนาคารพาณิชย์บางแห่ง

กล่าวกันว่า “นายหลุย พนมยงค์” น้องชาย นายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงคนหนึ่งในการหาทุนให้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยการร่วมกับพ่อค่านักธุรกิจและผู้มีชื่อเสียงดำเนินการจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ชื่อ “ธนาคารแห่งเอเชียเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม” หรือ “ธนาคารแห่งเอเชียฯ” และ ดร.เดือน บุนนาค เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในขณะนั้น ได้จัดสรรเงินสวัสดิการของมหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ ชื่อหุ้นใหญ่ของธนาคารที่จัดตั้งขึ้นนี้ เพื่อหวังดอกเบี้ย มาใช้จ่ายในการบริหาร และใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติงานและฝึกอบรมของนักศึกษาแผนกเศรษฐศาสตร์และการบัญชีอีกด้วย แต่ในที่สุดธนาคารแห่งนี้ ก็กลายเป็น “ธนาคารพาณิชย์” ของกลุ่มนายทุนใหญ่ในเวลาต่อมา

เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ” และดำรงตำแหน่งนี้ถึงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๘๐ ซึ่งได้แสดงผลงานให้ปรากฏหลายด้าน เช่น เป็นผู้เจรจาให้ประเทศสยามมีเอกราช และอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ทัดเทียมกับนานาประเทศ

นั่นก็คือ ได้ปฏิบัติภารกิจที่สำคัญในการบอกเลิกสนธิสัญญา ที่ไทยเสียเปรียบและไม่เสมอภาคกับประเทศต่างๆ ที่ประเทศสยามเคยเสียเปรียบ โดยอาศัยหลักการเจรจาที่เรียกว่า “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” จนประเทศต่างๆ ยินยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับประเทศสยาม กระทั่งเป็นประเทศที่มีเอกราช และอธิปไตยสมบูรณ์ ทั้งทางการเมืองและทางศาล ตลอดถึงทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่บัดนั้น

ยิ่งกว่านั้นยังประสบความสำเร็จในการเจรจาให้รัฐบาล

อังกฤษ โอนดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศสยาม ที่อังกฤษได้
ไปตามสนธิสัญญาฉบับปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ
ที่ทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทำให้สยามได้รับดินแดนที่งอกที่ฝั่ง
ไทยบางแห่ง กลับเป็นดินแดนของไทยอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากอำนาจเปลี่ยนมือจาก นายพันเอก พระยาพล
พลพยุหเสนา สู่ จอมพล แปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี
คนใหม่ในเดือนธันวาคม ๒๔๘๑ ปรากฏว่า นายปรีดี พนมยงค์
ได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่ง “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง” และ
ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังจนถึงปี ๒๔๘๔

ผลงานที่สำคัญในช่วงนี้ของ นายปรีดี พนมยงค์ ก็คือ การ
สร้างเสถียรภาพทางการเงินและการคลัง ให้กับประเทศไทยใน
หลายๆ ด้าน เช่น การยกเลิกภาษีรัชชูปการ การจัดทำประมวล
รัษฎากรใหม่ เสนอกฎหมายจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทย
หรือที่ปัจจุบันคือ “ธนาคารแห่งประเทศไทย” และเก็บภาษี
อากรทางอ้อมสำหรับสินค้าบริโภคฟุ่มเฟือย เฉพาะอย่างยิ่งการยก
เลิกอากรค่านา เป็นต้น

เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

หัวหน้า “ขบวนการเสรีไทย” ต่อต้านญี่ปุ่น

ในช่วงนี้ปรากฏว่าความขัดแย้งระหว่าง จอมพล แปลก
พิบูลสงคราม กับนายปรีดี พนมยงค์ ขยายตัวตามลำดับ เฉพาะ
อย่างยิ่งเมื่อ จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ตัดสินใจร่วมวงไพบูลย์

กับญี่ปุ่น ประกาศเป็นศัตรูกับประเทศพันธมิตรในสงครามโลก
ครั้งที่สอง เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔

หลังจากญี่ปุ่นเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นิยมฝ่าย
สัมพันธมิตร จึงกดดันให้รัฐบาล จอมพล แปลก พิบูลสงคราม
ขอร้องให้ นายปรีดี พนมยงค์ ลาออกไปเป็น “ผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์” เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๔

หลังจากพ้นจากการบริหารราชการแผ่นดิน ไปเป็นผู้
สำเร็จราชการแทนพระองค์ นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้จัดตั้ง
“ขบวนการเสรีไทย” เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นอย่างลับๆ ด้วยการ
ประสานงานกับขบวนการเสรีไทยในต่างประเทศ โดยเฉพาะใน
สหรัฐอเมริกา ที่มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้า

กล่าวกันว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง นายปรีดี พนม
ยงค์ ใช้วิหยายุทธ์ทางการเมืองวางแผนให้ จอมพล แปลก พิบูล
สงคราม พ้นจากยุทธจักรการเมืองด้วยวิถีทางรัฐสภา กระทั่ง
จอมพล แปลก พิบูลสงคราม จำต้องลาออกจากตำแหน่งนายก
รัฐมนตรี

นั่นก็คือ การใช้คะแนนเสียงในสภาผู้แทนราษฎรลงมติ
ด้วยคะแนนลับ ไม่นอมนุมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหาร
นครบาลเพชรบูรณ์ และลงมติไม่นอมนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้าง
พุทธบุริมณฑล เป็นเหตุให้รัฐบาล จอมพล แปลก พิบูลสงคราม
จำต้องประกาศลาออก เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๘๗

จากนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้สนับสนุนให้ นายดิเรก
ชัยนาม ลงแข่งขันชิงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีกับ พันตรี ควง ภัย
วงศ์ แต่เสียงส่วนใหญ่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรลงมติเลือก

พันตรี ควง อภัยวงศ์ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนจอมพล แปลก พิบูลสงคราม และต่อมา พันตรี ควง อภัยวงศ์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี ก็ได้สั่งยุบตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยแต่งตั้งให้ พลเอก พจน์ พหลโยธิน หรือ พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ขึ้นดำรงตำแหน่งแทนในตำแหน่งใหม่คือ “แม่ทัพใหญ่” และควบตำแหน่ง “ผู้บัญชาการทหารบก” หรือ “แม่ทัพบก” อีกด้วย

ทันทีที่ประเทศญี่ปุ่นยอมแพ้อย่างดุชนีต่อประเทศสัมพันธมิตร นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ออกประกาศ “สันติภาพ”

ทั้งนี้ ได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากสภาผู้แทนราษฎรว่า การที่ประเทศไทยประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ นั้น เป็นโมฆะ เนื่องจากขัดต่อเจตจำนงของชาวไทยและรัฐธรรมนูญของไทย และประเทศไทยมีเจตนาแน่วแน่ ที่จะสถาปนาสัมพันธไมตรีกับประเทศที่เป็นสมาชิกสหประชาชาติทุกประเทศ

**เป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” คนแรกและคนเดียวของไทย
เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ ๗ ที่มีชื่อระบือไกล**

เมื่อได้ประกาศสันติภาพและสถานการณ์สงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก็ได้

กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จนิวัติสู่ประเทศไทย เพื่อทรงเป็นมิ่งขวัญของปวงชนในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัติสู่พระนคร ซึ่งในวันนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้คืนพระราชอำนาจและพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ต่อมาเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่อง นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะ “**รัฐบุรุษอาวุโส**” ความตอนหนึ่งว่า

“โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร ให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่าตลอดเวลาที่ นายปรีดีดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดี ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ ในความสามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ ให้แก่ประเทศชาติเอนกประการ

“จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่อง นายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป”

ทั้งนี้ **ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช** นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๘๙ นั้น รัฐบาล พันตรี ควง อกภัยวงศ์ ก็เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลอีกคำรบหนึ่ง แต่ในที่สุดก็ต้องลงจากเก้าอี้นายกรัฐมนตรี เนื่องจากแพ้โหวตในสภาผู้แทนราษฎร เรื่องค่าใช้จ่ายของประชาชน ซึ่ง ส.ส.สังกัดฝ่ายรัฐบาลไม่รับหลักการ แต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ มีมติให้รับด้วยคะแนน ๖๕ ต่อ ๖๓ เป็นเหตุให้ พันตรี ควง อกภัยวงศ์ ต้องประกาศลาออกกลางสภา เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๔๘๙

ในวันต่อมาประธานรัฐสภาจึงขอพบ นายปรีดี พนมยงค์ พร้อมกับแจ้งมติที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่าต้องการให้เป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาล เนื่องจากเห็นว่าในสถานการณ์คับขัน ไม่มีใครเหมาะสมเท่ากับ นายปรีดี พนมยงค์

ด้วยเหตุนี้ นายปรีดี พนมยงค์ จึงก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี “คณะที่ ๑๕” ดังต่อไปนี้ ๑. พลโท จิระ วิชิตสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ๒. นายปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ๓. นายดิเรก ชัยนาม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ๔. นายทวี บุญยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ ๕. พระยาสุนทรพิพิธ (เชย มัทวิบูลย์) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ๖. นายสงวน จูฑะเดมิย์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม

๗. นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ๘. หม่อมหลวงกรี เดชาติวงศ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ๙. พันเอก ช่าง เชาวศักดิ์สงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ๑๐. หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ๑๑. นายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ๑๒. นายวิจิตร ลุลิตานนท์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง และยังมีรัฐมนตรีที่ไม่ได้สังกัดกระทรวงและทบวงได้อีก ๔ คน **ขุนระดับคดี** (ปัญญา รมยานนท์), **นายวิโรจน์ กมลพันธ์**, **พันเอก ทวน วิชัยชิตะ** และ **นายอิน บุนนาค** หรือ **พันเอก พระยาสุรพันธ์เสนี**

ว่าไปแล้ว ในช่วงที่ นายปรีดี พนมยงค์ มีอิทธิพลและบทบาททางการเมือง คือ ในช่วงปี ๒๔๘๖-๒๔๘๙ เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีกลุ่มการเมืองและพรรคการเมืองเกิดขึ้นมากมาย เฉพาะอย่างยิ่งยามนั้นมีการจัดตั้งพรรคการเมืองสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ ถึง ๒ พรรค คือ “พรรคสหชีพ” โดยมี **นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์** เป็นหัวหน้าพรรค ส่วน “พรรคแนวรัฐธรรมนูญ” มี **พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์** เป็นหัวหน้าพรรค ส่วนพรรคฝ่ายค้านในสมัยนั้น ก็คือ “พรรคก้าวหน้า” แต่ต่อมาสมาชิกของพรรคนี้ ได้รวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองใหม่ นาม “พรรคประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๘๙ จากนั้นก็ได้เชื้อเชิญ **พันตรี ควง อกภัยวงศ์** สมาชิกคณะราษฎร ให้มาเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปไตย

เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓

ในช่วงที่ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎรได้ให้ความเห็นชอบ ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๔๘๙ โดยมีการประกาศใช้แทนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ๒๔๗๕ เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการยกร่างกันมายาวนานถึง ๓ รัฐบาล คือ ตั้งแต่สมัย พันตรี ควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกในปี ๒๔๘๗ และสมัย นายทวี บุณยเกตุ รวมถึงสมัย ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี เพิ่งมาเสร็จสิ้นลงในรัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์

ทันทีที่รัฐธรรมนูญมีผลบังคับใช้ นายปรีดี พนมยงค์ ก็กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ โดยอ้างว่าต้องการให้เป็นมารยาททางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ นายกรัฐมนตรีจะต้องแสดงสปิริตลาออก

กระนั้นในวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก็ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้ง นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกคำรบหนึ่ง ตามคำกราบบังคมทูลของประธานรัฐสภาในขณะนั้น

แต่ในวันรุ่งขึ้นคือในวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ เวลาเช้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก็เสด็จสวรรคต ด้วยพระแสงปืน ณ ห้องบรรทม ภายในพระบรมมหาราชวัง

การเสด็จสวรรคตอย่างปัจจุบันทันด่วนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นำความโศกเศร้ามาสู่ประชาชนชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง จากนั้นที่ประชุมรัฐสภาจึงมีมติเอกฉันท์ให้อัญเชิญ “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช” ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สืบแทน ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์

แต่เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชยังทรงพระเยาว์ จึงต้องมีการแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขึ้น ประกอบด้วย พระสุธรรมวิจิฉัย พระยานลราชสุวัจน์ และ นายสงวน จูฑะเดมิย์

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตครั้งนั้น มีส่วนสำคัญให้นายปรีดี พนมยงค์ กราบถวายบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งในวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ รวมระยะเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๒ เพียง ๒ วัน

กระนั้นในวันที่ ๑๐ มิถุนายนปีเดียวกันนั้น ประธานรัฐสภาซึ่งได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ก็ได้เสนอคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ชั่วคราว) ให้ประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้ง นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นวาระที่ ๓ เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๙

จากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ ก็จัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่เป็น “คณะที่ ๑๖” ซึ่งรัฐมนตรีส่วนใหญ่เป็นรัฐมนตรี คณะที่ ๑๕ มีการเปลี่ยนแปลงเข้ามาใหม่เพียงไม่กี่คน เช่น นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม และ

พลเรือตรี วัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นต้น

คณะรัฐมนตรีชุดใหม่ของ นายปรีดี พนมยงค์ บริหารประเทศท่ามกลางวิกฤตการณ์อย่างรอบด้าน ทั้งปัญหาเศรษฐกิจที่รุ่มเร้าและกรณีสวรรคต ทำให้พรรคประชาธิปไตยซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านยกขึ้นเป็นประเด็นในการโจมตี ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่ารัฐบาลไม่สามารถคลี่คลายกรณีสวรรคตให้แจ่มชัดได้ อีกทั้งยังถูกโจมตีเรื่องการครองชีพภายในประเทศ และปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย อีกด้วย

กระทั่งรัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉินเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๘๙ พร้อมกันนั้นก็จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน ๔๗ จังหวัด เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๙ ซึ่งทำให้ผู้สมัครพรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญ ได้รับเลือกตั้งในต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในพระนครพรรคประชาธิปไตย มีคะแนนนำ สำหรับ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แม้รัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์ ยังคงรักษาเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกพหุฒิสภาไว้ได้อย่างมั่นคง แต่กระแสการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลก็ยังไม่สร่างซา ขณะเดียวกันมีแนวโน้มว่า เหตุการณ์บ้านเมืองจะตกอยู่ในสภาวะเลวร้ายเฉพาะอย่างยิ่งสถานการณ์ของรัฐบาลทรุดต่ำลงทุกขณะ

หลังจากจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่เพียงไม่กี่วัน นายปรีดี พนมยงค์ จึงต้องถวายเป็นมงคลลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ด้วยเหตุผลที่ว่าไม่สามารถทำงานต่อไปได้ เพราะได้ทำงานตรากตรำมาเป็นเวลานานพอสมควร รู้สึกว่าสุขภาพอนามัยเสื่อมโทรม ไม่อาจที่จะปฏิบัติภารกิจของรัฐได้อย่างเต็มที่

ดังนั้น รัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์ จึงลี้ภัยลงเมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๔๘๙ รวมเวลาการเป็นนายกรัฐมนตรีทั้ง ๓ ครั้ง จำนวน ๔ เดือน ๒๒ วัน

หลังจากนั้น พลเรือตรี วัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อไป

ลี้ภัยรัฐประหารปี ๒๔๙๐

ผู้นำกระบวนการประชาธิปไตย ๒๔๘๒

แม้ นายปรีดี พนมยงค์ จะพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้ว ก็ยังคงให้การช่วยเหลือรัฐบาล พลเรือตรี วัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ ด้วยการรับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าคณะทูตสันถวไมตรี จากนั้นก็ได้เดินทางไปเยือนมิตรประเทศต่างๆ และได้ไปช่วยเหลือคณะผู้แทนไทย ซึ่งกำลังร่วมประชุมสหประชาชาติ ซึ่งปรากฏว่าได้มีส่วนเพิ่มพูนเกียรติภูมิของชาติเป็นอันมาก

กระทั่งเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ บุคคลคนหนึ่งใช้ชื่อว่า “คณะรัฐประหาร” ได้ทำการยึดอำนาจรัฐ พร้อมกันนั้นก็ส่งกำลังทหาร ที่มีอาวุธทันสมัยไปจับกุมนายปรีดี พนมยงค์ และทำการระดมยิงทำเนียบท่าช้างวังหน้า ซึ่งรัฐบาลให้นายปรีดี พนมยงค์ และครอบครัว ใช้เป็นที่พำนักอาศัย

อีกทั้งยังบุกเข้าไปในทำเนียบรัฐบาล เพื่อจับกุม นายปรีดี พนมยงค์ แต่ก็สามารถเล็ดลอดหลบหนีไปได้ โดยหลบหนีอยู่ตามบ้านพรรคพวกเพื่อนฝูงที่ไว้วางใจ และหลบอยู่ในกรมนาวิกโยธินสัตหีบ ต่อมาได้เดินทางไปอาศัยอยู่ที่สิงคโปร์ และเดินทางไปพำนักในประเทศจีนระยะหนึ่ง

หลังจากนั้น ก็ย้อนกลับสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นผู้นำใน “ขบวนการประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ หรือที่บางคนเรียกว่า “กบฏวังหลวง” เป้าหมายสำคัญในการทำรัฐประหารของ นายปรีดี พนมยงค์ ครั้งนั้น กล่าวกันว่าเพื่อที่จะฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยให้กลับคืนมา โดยอาศัยกำลังจัดตั้งของขบวนการเสรีไทย และกองพันนาวิกโยธินทหารเรือ แต่การประสานงานไม่รัดกุมพอ และทหารเรือส่วนใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือ จึงทำให้การรัฐประหารที่มีลักษณะก้าวหน้า กลายเป็นรัฐประหารที่พ่ายแพ้ โอกาสของขบวนการประชาธิปไตยที่มี นายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า เพื่อฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตย และต้องการนำรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ มาใช้อีกคำรบหนึ่ง จึงไม่สามารถที่จะกระทำให้ประสบผลสำเร็จได้

หลังจากกลายเป็นกบฏวังหลวงแล้ว ปรากฏว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้หลบอยู่ในประเทศไทยประมาณ ๖ เดือน จากนั้นก็ออกเดินทางออกนอกประเทศ ผ่านสิงคโปร์และฮ่องกง และในที่สุดก็ได้ขอลี้ภัยอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็น

เวลาประมาณ ๒๐ ปี จากนั้นก็ได้เดินทางไปพำนักในประเทศฝรั่งเศสตราบนานวาระสุดท้ายของชีวิต

แน่นอน หากสรุปถึงความพ่ายแพ้ทางการเมืองของ นายปรีดี พนมยงค์ แล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นความพ่ายแพ้ของคณะราษฎรทั้งมวล ซึ่งเกิดจากสาเหตุใหญ่บางประการ เช่น ขาดการศึกษาถึงกฎแห่งความขัดแย้งในกระบวนการประชาธิปไตย อีกทั้งประมาทการฟื้นฟูชีพของกลุ่มอนุรักษนิยม รวมทั้งขาดความระมัดระวังต่อสมาชิกคณะราษฎรบางคน ที่มีแนวความคิดเผด็จการ โดยอาศัยประชาธิปไตยเป็นลือคลุม ปิดบังอำพรางธาตุแท้เผด็จการ

ยิ่งกว่านั้นการที่ต้องการยึดอำนาจรัฐ หรือการเอาชนะฝ่ายตรงกันข้ามทาง “ยุทธวิธี” โดยไม่ได้แสวงหาหนทางที่จะรักษาอำนาจ หรือรักษาชัยชนะไว้อย่างมั่นคงและยาวนาน โดยยุทธวิธีขยายฐานมวลชนให้กว้างใหญ่ไพศาล ล้วนเป็นจุดอ่อนสำคัญที่ทำให้ชัยชนะที่ได้มามีอายุสั้น

ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานี้ ว่ากันว่า นายปรีดี พนมยงค์ ก็ยอมรับความผิดพลาด เห็นได้จากครั้งหนึ่งเขากล่าวอภิวาจา กับผู้สื่อข่าวคนหนึ่งของสถานีวิทยุบีบีซี ภาคภาษาไทย กรุงลอนดอน ความตอนหนึ่งว่า **“เมื่อข้าพเจ้ามีอำนาจ ก็ไม่มีบทเรียน และเมื่อข้าพเจ้ามีบทเรียน ก็ไม่มีอำนาจ”**

นี่คือสังขรณ์ประการหนึ่ง ของผู้ที่สูญเสียอำนาจทางการเมือง นั่นก็คือ เมื่อสรุปบทเรียนได้ ก็สายเสียแล้ว

หมายความว่าในขณะที่อยู่ในอำนาจ แทนที่จะใช้อำนาจเพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์ กลับไม่ได้กระทำ ครั้นอำนาจสูญสิ้นไปจะกระทำการสิ่งใด เพื่อประเทศชาติและประชาชน ก็มีอาจจะกระทำได้เลยแล้ว

นายปรีดี พนมยงค์ ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ก่อนที่จะมีอายุครบ ๘๓ ปีเพียง ๙ วัน และทำพิธีเผาศพที่นั่น ซึ่งในกาลต่อมาญาติมิตรและผู้เป็นภริยา ก็ได้นำอัฐิธาตุกลับมาบำเพ็ญกุศลที่ประเทศไทย

ณ บัดนี้ นอกจากจะมีการสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อรำลึกถึงคุณูปการอันยิ่งใหญ่ของนายปรีดี พนมยงค์ แล้ว ปรากฏว่าในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ที่ประชุมสมัชชาสามัญครั้งที่ ๓๐ ขององค์การ “ยูเนสโก” ณ กรุงปารีส มีมติประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้ นายปรีดี พนมยงค์ “รัฐบุรุษอาวุโส” ของประเทศไทย เป็นหนึ่งใน “บุคคลสำคัญของโลก”

นายกรัฐมนตรี คนที่ ๖

พลเรือตรี ถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์
(หลวงอ่างนาวาสวัสดิ์)

ผู้มีวาทศิลป์เป็นเลิศ จนมีสมญา “นายกฯ ลั่นทอง”

เกริ่นนำ

จากบรรดาทหารเรือที่เป็นแกนนำของคณะราษฎร ในการเข้าร่วมทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น ต้องยอมรับว่า “พลเรือตรี ถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์” หรือที่ชื่อเดิมว่า “ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์” หรือที่ต่อมาคือ “หลวงอ่างนาวาสวัสดิ์” เป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากที่สุดคนหนึ่ง

หลังจากคณะราษฎรได้จัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ ปรากฏว่า พลเรือตรี ถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ ก็ได้มีโอกาสเป็นรัฐมนตรีหลายครั้งหลายหนและหลายรัฐบาล เฉพาะอย่างยิ่งเป็นหนึ่งในคณะผู้แทนรัฐบาล ที่เดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวพระองค์ทรงสละราชสมบัติ